

L. TOLSTOJUS PERIODINĖJE LIETUVIŲ SPAUDOJE

(XIX a. pabaiga—XX a. I dešimtmetis)

Birutė MASIONIENĖ

XIX a. pabaigoje Lietuvoje suintensyvėjo domėjimasis pažangiąja rusų literatūra. Literatūrinių ryšių formavimasi ir vystymasi veikė konkrečios socialinės-istorinės XIX a. sąlygos. Būdama Rusijos imperijos dalimi, Lietuva tiek socialiniu-ekonominiu, tiek ir kultūriniu gyvenimu buvo susijusi su Rusija. 1864 metais Muravjovo-koriko potvarkiu uždarius Lietuvoje aukštąsias mokyklas, lietuvių jaunuomenė daugiausia mokėsi Maskvos, Peterburgo bei kitose Rusijos mokyimo įstaigose.

Caro valdžia buvo suinteresuota su šaknimis išrauti bet kokį lietuvių nacionalinio sąmoningumo pasireiškimą. Po 1863 metų sukilimo numalšinimo ji uždraudė lietuvišką raštą lotyniškais rašmenimis ir įvedė „graždanką“. Rusifikacijos tikslais carizmas panaudojo ir rusų literatūrą, pavyzdžiui, į naujai Lietuvoje išleistus vadovėlius rusiškais rašmenimis, pateko ir rusų įžymiųjų rašytojų kūrinių. Kaip rodo ano meto nelegalioji lietuviška spauda, tokius vadovėlius ar knygeles Lietuvos skaitytojai boikotuo-davo¹. Tačiau lietuvių tauta, pažangieji jos visuomenės bei kultūros veikėjai, sugebėjo atskirti carizmo politiką nuo rusų kultūros, teisingai įvertinti pastarąją. Apie tai kalba ir Tolstojaus populiarumas tuometinėje Lietuvoje. Kaip pažymi K. Korsakas, „nė vienas ne tik rusų, bet ir kurios kitos tautos rašytojų neturėjo tokio atgarsio lietuvių visuomenėje, kokį turėjo Levas Tolstojus“².

Tolstojaus ryšiai su Lietuvos kultūriniu gyvenimu, lietuvių literatūra dar labai mažai tenušviesti. Pažymėtinas akademiko K. Korsako straipsnis „L. Tolstojus ir lietuvių visuomenė“³. Lietuvos TSR MA Lietuvių kalbos ir literatūros institutas 1963 m. išleido J. Petronio sudarytą bibliografinę rodyklę, kurioje suregistruoti Tolstojaus kūriniai ir medžiaga apie

¹ Žr. Lietuvių literatūros istorija, d. II, p. 33—34; A. Sprindis, Lietuvių literatūrinė kritika 1861—1905, V., 1957.

² K. Korsakas, L. Tolstojus ir lietuvių visuomenė. Literatūrų draugystė, V., 1962, p. 406.

³ K. Korsakas, L. Tolstojus ir lietuvių visuomenė. Literatūrų draugystė, p. 406—441.

rašytoją, paskelbtą lietuviškoje spaudoje 1887–1960 m. laikotarpiu. Iš šios rodyklės akivaizdžiai matyti, kaip L. Tolstojaus kūryba plito Lietuvoje. Nemaža faktinės medžiagos apie Tolstojaus ryšius su Lietuva mūsų skaitytojui yra pateikęs V. Abramavičius⁴, apie Tolstojaus kūrybinių vertimų bei jo kūrybos tyrinėjimą Lietuvoje užsimena E. Gaškienė-Cervinskienė⁵. Visi autoriai tam tikru aspektu pradėjo didelį darbą — L. Tolstojaus gyvenimo bei kūrybos atgarsių lietuvių visuomeniniame-kultūriniame gyvenime nagrinėjimą. Šiame straipsnyje mėginama detaliau tyrinėti gausią medžiagą apie Tolstojų XIX a. pabaigos ir XX a. pradžios periodinėje lietuvių spaudoje.

Kada lietuvių inteligentija išgirdo Tolstojaus vardą ir susipažino su jo kūryba, dabar sunku tiksliai nustatyti. Lietuviai, gyvendami ir mokydami Maskvoje bei Peterburge, be abejo, žinojo Tolstojų, nors faktiškai tai įrodyti beveik negalima. Lietuvoje „Karo ir taikos“, „Anos Kareninos“, „Prisikėlimo“ autorius, matyt, buvo pažįstamas, jo raštai galėjo būti skaitomi rusų kalba. Tačiau platesniam lietuvių skaitytojų ratui Tolstojaus kūryba buvo neprieinama.

Pirmas laisvas Tolstojaus vertimas į lietuvių kalbą pasirodė 1887 metais⁶. Šis ir sekantys vertimai, išleisti atskiromis knygelėmis 1888, 1891 metais⁷ (Vilniaus mokslo apygardos užsakymu atspausdinti rusiškais rašmenimis, išversti I. Liutostanskio) skaitytojui Tolstojų pristato kaip evangelijos išpažintoją, tikiybinių-etinių idėjų propaguotoją. Panašiai šį rašytoją interpretuoja ir pirmuosius žingsnius žengianti lietuvių literatūros kritika.

1894 metais Amerikoje leidžiamame buržuazinės-liberalinės krypties laikraštyje „Nauja gadynė“ pasirodė nedidelis straipsnelis, skirtas Tolstojui: „Maskolijoje“ gyven garsus raštininkas Grovas Lev Tolstoj yra tikras išpažintojis evangelijos. Jis nepripažįsta stačiatikių tikiybės ir skiriasi nuo jos daugel dalykuose. Jis neina bažnyčion, nepripažįsta spavedinės, sakramentų, jis pats užsiima šiaučyste, jis tiki prie tam, kad nereikia priešintis piktui <...> Jis rašo daug gerų ir naudingų knygų ir knygelių dėl žmonių ir savo tikėjimą išguldė veikale „W cziom moja viera“ („Koks yra mano tikėjimas“)⁸.

⁴ V. Abramavičius, Levo Tolstojaus ryšiai su vilniečiais. „Pergalė“, 1960, Nr. 11, p. 176—177; tas pats straipsnis „Czerwony Sztandar“, 1960.XI.20.

⁵ E. Gaškienė-Cervinskienė, Levas Tolstojus, V., 1960.

⁶ Ugnis negesoma išsiplečia. Pagal L. Tolstojų Antanas iš B. Lietuvos ūkininkų kalendorius ant meto 1888, Tilžė, 1887, p. 24—34.

⁷ Išleids ugni nebe užgiasinsi, V., 1888; Kaukaza nevalnikas, V., 1891; Kur meile, ten į devas, V., 1891.

⁸ Maskolijoje gyvena garsus raštininkas. „Nauja gadynė“, 1894, Nr. 6, p. 11.

Ir kitokios informacinio pobūdžio žinutės panašiai traktuoja Tolstojų. Taigi pirmoji platesnė lietuvių skaitytojo pažintis su rusų rašytoju — tai pažintis su oficialiosios religijos dogmų kritiku. Tačiau jokių būdu negalima sakyti, kad tokia linkme eina išimtinai visa periodinė lietuvių spauda bei visi apie Tolstojų rašiusieji. Jau paskutiniame XIX a. dešimtmetyje, gausėjant L. Tolstojaus kūrinių vertimų į lietuvių kalbą, straipsnių apie rašytoją, demokratinė lietuvių spauda panaudoja jo vardą bei kūrybą kovoje prieš rusifikacinę carizmo politiką.

Lietuvių inteligentija siekė pateikti Tolstojų savo kalba, išgarsinti jo vardą Lietuvos pažangiosios visuomenės bei plačiųjų liaudies masių tarpe. Šiuo atžvilgiu charakteringa S. Railos korespondencija žymiausiame liberalinės-demokratinės srovės laikraštyje „Varpas“ (1894 m., Nr. 9), kur sakoma, kad Tolstojaus knygučių, išverstų į lietuvių kalbą, bet atspausdintų rusiškais rašmenimis, sodžiuose nėra. „... Užtat radau tuos pačius veikalėlius, mūsų pačių išleistus, sunkiai ir dideliu vargu pargabentus „Ūkininko“ priedus su dviem gražiai išleistom apysakaitėm: „Kaukazo belaisvis“ ir „Kur meilė, ten ir Dievas“... Kaip tai džiaugčiausi išgirdęs, atsiradus žmones, kurie pasirūpintų išplatinti sodžiuose visus šituos mūsų pačių vertalus (pabr. mūsų.—B. M.). Tada minėtiesiems Rusų rašteliams būtų visai užkirstas kelias į žmones...“⁹ — rašė S. Raila.

1895 metais lietuviškoje spaudoje, daugiausia liberalinės demokratinės krypties periodikoje („Varpas“, 1895, Nr. 7, Nr 9 ir 10), apie Tolstojų rašoma dar daugiau, didesnis dėmesys skiriamas rašytojo kūrinių vertimui į lietuvių kalbą bei trumpam jų komentavimui.

Peterburgo visuomenės susidomėjimą sukėlė K. Sketerytės-Jablonskienės neblogas „Kaukazo belaisvio“ vertimas į lietuvių kalbą, buvęs greta

Maskolijoje gyvenęs garsus raštininkas Grovas Lev Tolstoj ir tikras išpažintojis evangelijos. Jis nepripažįsta Staciatikių tikybės ir skirėsi nuo jos daugel dalykūse. Jis nėra bažnyčion, ne pripažįsta spavedinės, sakramentų, jis pats užsiima sziučyste, jis tiki prie tui kad ne reikia priesztytis piktui sako kad pinigai tai yra piktybe, ir tt. Jis raszo daug gerų ir naudingų knygų ir knigelių dėl žmonių ir savo tikėjimą išsguldė veikale: „W eziom moja wiera“ (koks yr mano tikėjimas).

Tolstoj, turi daug pasekėjų ir vienas iš jų, kunigaiksztis Dimitrijis Chilkov.

Pirmasis L. Tolstojaus paminėjimas lietuvių spaudoje.—„Nauja gadyinė“, 1894, Nr. 6

⁹ Rusų darbai mūsų literatūroje. „Varpas“, 1894, Nr. 9, p. 141.

originalių kūrinių „svetimtaučių spaudos“ parodoje 1895 metais Peterburge. „Lietuviškos knygelės paliko gerą įspūdį“ — rašė „Varpas“ ir ta pačia proga užsiminė, kad ir rusų laikraštis „Novoje vremia“ teigia, jog reikėtų vyriausybei leisti lietuvišką spaudą lotyniškais rašmenimis¹⁰.

Lietuviškoje periodikoje nuo 1895 m. Tolstojaus vardas vis dažniau simbolizuoja carizmo priešą ir kartu — tautų brolybės skelbėją.

Tuo metu caro valdžia persekiojo L. Tolstojaus raštus. Persekiojimo faktų būta ir Lietuvoje. 1898 m. pažangaus Lietuvos laikraščio „Ūkininkas“ 15-me numeryje skaitome korespondenciją iš Marijampolės „Atsargiaus su laiškais!“, parašytą kažkokio Šešupės. (Tai, be abejo, slapyvardis: to meto periodikoje retai kas pasirašydavo tikrąją pavardę.) Joje pasakojama, kaip VIII klasės gimnazistas Jokūbaitis įsivėlė į spaudos draudimo laikams būdingą „politinę“ bylą. Cariniai valdininkai padarė kratą Jokūbaitio bute, sužinoję, kad jis yra gavęs laišką iš Seinų seminarijos klieriko. Laiške klierikas sakėsi sumanęs įsteigti rankraštinių lietuvišką laikraštį ir norįs sužinoti, ar neatsirastų žmonių, galinčių „prilaikyti“ jį. Įdomu tai, kad, darant kratą, greta įvairių knygų buvo „atrasta irgi didečiai nekaltai, vienok mokintiniams užginta knyga grafo Leono Tolstojaus“¹¹. Šią knygą, kaip nurodo korespondentas, kurią Jokūbaitiui prieš kelerius metus buvo padovanojusi mokyklos vadovybė, dabar atėmė ir ji baudžia už jos laikymą. Gaila, kad neminimas knygos pavadinimas, bet aišku, kad jos būta išleistos Rusijoje ir anksčiau, matyt, ji laikyta naudinga. Caro vyriausybės pažiūra į Tolstojų pasikeitė, kai šis ėmė aštriau kritikuoti visus Rusijos socialinius-visuomeninius pagrindus (pradedant 9-uju XIX a. dešimtmečiu). Dalis šio autoriaus kūrinių buvo įtraukta į uždraustosios literatūros sąrašą. Todėl gimnazistas Jokūbaitis už Tolstojaus knygos laikymą buvo apkaltintas lygiai taip pat, kaip ir už susirašinėjimą su Seinų seminaristu lietuviško laikraščio leidimo klausimais.

Carizmas ne be pagrindo Tolstojaus idėjų plitimą pavergtose tautose siejo su nacionalinio išsivadavimo judėjimu. Savo anticarinėmis idėjomis, kritišku požiūriu į oficialiąją religiją bei kitas socialines-politines negeroves Tolstojus veikė lietuvių visuomeninę mintį, skatino suprasti tikrąją carizmo esmę. Įvairios iš Rusijos centrų sklindančios žinios apie Tolstojų, apie jo nesitaikstymą su carizmo politika, leido lietuviškai spaudai pavadinti šį rašytoją „carizmo priešu“, o kas buvo carizmo priešas, tas savai-

¹⁰ Zr. Ruduo, Obrazcy Inorodčeskoj pečati Zapadnoi Rossii. „Varpas“, 1895, Nr 9/10, p. 162.

¹¹ Šešupė, Atsargiaus su laiškais! „Ūkininkas“, 1898, Nr. 15, p. 75.

me tapdavo nacionalinio išsivadavimo judėjimo sąjungininku, laisvės ir demokratijos šalininku.

Demokratiškuosius Tolstojaus asmens bei kūrybos bruožus ypač užakcentuoja Marta Elkins¹², Jungtinėse Amerikos Valstijose leistame lietuvių darbininkų laikraštyje „Ateitis“ (1900, Nr. 9) rašydama, jog Tolstojus, „gimęs po despotiška valdžia“, tapo demokratiškiausiu žmogumi, „broliu ir draugu darbininko ir kaimiečio...“¹³ Autorė pažymėjo didelę Tolstojaus įtaką rusų liaudžiai, tuo metu kai intensyvėjo kova tarp „alintojo ir alinamo“. Tiesa, M. Elkins, kalbėdama apie savo gyvenamąjį laiką, kėlė abstrakčius laisvės, lygybės, švietimo reikalavimus, kuriais XIX a. pabaigoje, tuometinėmis klasių kovos sąlygomis, dažnai apsiribodavo kai kurie socialdemokratų veikėjai. M. Elkins į vieną eilę sustato tokius skirtingus žmones, kaip Tolstojus, Kropotkinas, Marksas, Vitmenas ir kt., matyt, turėdama omenyje jų visuomeninį kriticismą. Jos straipsnyje atsispindi lietuvių darbininkų, gyvenusių užsienyje, socialinio judėjimo prieštaravimas. Tai ir trukdė teisingai orientuotis ne tik visuomeniniame politiniame, bet ir kultūriniame gyvenime. M. Elkins, kuri pretendavo aiškinti Tolstojaus pasaulėžiūrą, iš tikrųjų nesugebėjo to padaryti ir viską susumavo taip: Tolstojus norįs „prašalinti savmylystą ir įstatymišką terionybę bei žudymą“ ir teigias, kad „piktas gimdo piktą, meilė meilę, o paveikslas paveikslą“¹⁴. Nušviesdama Tolstojų kaip kovotoją prieš „terionybę“, autorė nesugebėjo suvokti jo prieštaravimo ir lygiai taip pat, kaip ir kovą su carizmu, teigiamai vertino ir propagavo jo „nesipriešinimo blogiui jėga“ teoriją, kuri prieštaravo kovos idėjai. Tačiau M. Elkins straipsnis daug ką davė paprastam skaitytojui: pirmą kartą lietuvių spaudoje buvo mėginta pilniau atskleisti Tolstojaus pažiūras, jas susieti su naujųjų laikų idėjomis, gimusiomis XIX a. pabaigoje—XX a. pradžioje, su konkrečiais visuomeniniais-politiniais laiko reikalavimais.

Tolstojaus demokratizmą ypač akcentuoja žinutės ir straipsniai, parašyti 1900—1905 metų laikotarpiu. Tuo metu Rusijos imperijoje brendo revoliucinė situacija, apėmusi ir Lietuvą. Periodinės spaudos puslapiuose buvo pranešama apie įvykius stambiuosiuose Rusijos miestuose, apie protestus prieš caro patvaldystę bei jos politiką. Tokioje situacijoje buvo ypač brangintini tie didieji žmonės, kurie drįso atvirai užtarti skriaudžiamą liaudį. Vienas iš tokių ir buvo Tolstojus. Lietuviška spauda labai

¹² Apie autorę nieko nežinome.

¹³ M. E. Elkins, Tolstoj ir laikai. „Ateitis“, 1900, Nr. 9, p. 67—68.

¹⁴ Ten pat, p. 69.

dažnai domėjosi ne tiek Tolstojaus kūryba, kiek pačiu Tolstojum — liaudies užtarėju ir jos interesų gynėju. Cikagoje leidžiamas lietuvių pažangus laikraštis „Lietuva“ (1901) vadina Tolstojų „teisybės apgynėju ir reikalautoju Maskolijoje“, „garsiu skriaudžiamų užtarėju“ ir pan. Tolstojaus gyvenimo ir kūrybos faktams buvo skiriama vis daugiau dėmesio. Ypač plačiai spauda rašė apie jo sveikatos būklę. Galima rašytojo mirtis buvo siejama su neramumais ne tik Rusijoje, bet ir kitose šalyse: „Tegul tik jis numirs, o pamatysime užkylančius maištus visoj Maskolijoje, už mirtį teisingiausio maskoliaus, apšviesti ir tamsūnai, seni ir jauni kaltys carą ir jo valdžias“¹⁵, — skaitome „Lietuvoje“.

Požiūris į Tolstojų, kaip caro valdžios priešą, dar labiau akcentuojamas lietuviškoje periodikoje, 1901 metais paskelbus didžiojo rašytojo ekskomunikavimą, kai, Lenino žodžiais tariant, Tolstojų bei jo kūrinius persekiojo „sutanoti valdininkai“. Plito gandai, kad Tolstojui gresianti ištremtis. „Lietuvoje“ (1901, Nr. 14) net buvo įdėtas pranešimas, kad „Lev Tolstoj likosi iš Maskolijos išvytas, jis pervažiavo jau per Vilnių“. To paties laikraščio 22-me numeryje skaitome, jog Tolstojus jau gyvena Paryžiuje ir t. t. Tos neteisingos žinios buvo atšauktos, bet jos suvaidino savo vaidmenį: atkreipė Lietuvos visuomenės dėmesį į didžiojo rašytojo santykius su pasaulietine valdžia ir bažnytine vyresnybe. Apie tai iki tol palyginti maža buvo rašyta.

Gausėjo pranešimų apie Rusijos pažangiosios jaunuomenės bei inteligentijos protestą prieš tokį carizmo elgesį su Tolstojumi. Minimai buvo darbininkų, ypač studentų, maištai Peterburge, Kijeve, Odesoje, išreiškę nepasitenkinimą sinodo nutarimu. Lietuvių demokratinėje periodikoje siūnodo nutarimas buvo įvertintas neigiamai („Vienybė lietuvininkų“ ir kt.).

Nemažo atgarsio lietuviškoje spaudoje susilaukė Tolstojaus laiškas carui¹⁶, kuriame rašytojas pasisakė prieš smurtą, žudynes bei areštus ir ragino carą palengvinti valstietijos gyvenimą. Savotiškai įdomiai (tiesa, gana nevienodai) laiškas buvo komentuojamas keliuose pažangaus savaitraščio „Žvaigždė“ numeriuose. Jeigu 1901 m. 14-me numeryje buvo labiau akcentuojamas Tolstojaus įspėjimas, kad ateis laikas, kai kariuomenė ir policija supras, jog neprivalo eiti prieš savuosius, ir, tokiu būdu, caro valdžia savaime žlugs, tai 1902 metais (Nr. 24) jau kritiškai vertinamas iliuzinis rašytojo tikėjimas taikiai išspręsti kovos klausimą. „Oi nieko tas viskas nepagelbės; joki prašymai, jokios maldos nesuminkštys širdžių tų šiaurės sūnų, kolaik žmonija pati nepaims, neiškovos be jokių maldavi-

¹⁵ „Lietuva“, 1902, Nr. 8, p. 2.

¹⁶ Matyt, tai buvo laiškas Nikolajui II, paskelbtas „Varpe“, 1895, Nr. 6.

mų“¹⁷. — skaitome „Žvaigždėje“. Tikriausiai tai dar nebuvo tiesioginis laikraščio raginimas į kovą. Tokios tendencijos labai lėtai formavosi, tačiau vertinga tai, kad „Žvaigždė“ domino aktualūs laiko klausimai. Juk Lietuvos, kaip ir Rusijos, buržuazija ne kartą mėgino „suminkštinti“ caro širdį, išprašyti šiek tiek ekonominių, o ypač kultūrinių, lengvatų. Visos tos pastangos buvo bevaisės. Todėl Tolstojaus laiško kritiškas įvertinimas galėjo prisidėti prie liaudies sąmoningumo ugdymo.

Artėjant 1905 metų revoliucijai, liberalinėje-klerikalinėje spaudoje išryškėjo revoliucijos baimė. Tai pastebima ir L. Tolstojaus veiklos vertinime. Šiuo atžvilgiu būdingas K. Pakalniškio straipsnis „Maskolių valdžios priešai“, atspausdintas klerikalinės krypties žurnale „Dirva-Zinynas“ (1903, Nr. 9). Straipsnio autorius, laiką save dideliu carizmo priešu, pasirodo idėjiškai labai ribotu, kai kalba apie konkrečias kovos galimybes bei metodus. K. Pakalniškis, pripažinęs kovos būtinumą, teigė, jog kova su carizmu reikalinga tik pačioje Rusijoje, o ne jos pavergtose tautose, tuo pačiu ir Lietuvoje. Tokiu būdu jis kovą su carizmu suvedė tik į nacionalinio klausimo sprendimą, paneigęs socialinio klausimo svarbą Lietuvoje. Straipsnio autorius socialistus laikė „teroristais“, nepritarė nei jų mokslui, nei jų kovos būdams, teigė, jog jų kova panaši į Biblijos herojų Galijoto ir Dovydo kovą. „Dovydas Galijotą pergalėjo, bet kažin ar pergalės maskoliški socialistai savo valdžią?“¹⁸ — abejojo Pakalniškis.

Ir L. Tolstojų straipsnio autorius priskyrė prie „gryno kraujo“ socialistų, nes esą „per visus jo raštus socialistiška idėja traukiasi kaip raudonas siūlas per audeklą“, ir ypač užsienyje išleistuose raštuose „Tolstojus pasirodė visoje savo socialistiškoje gražybėje“¹⁹. Šitaip didysis rusų rašytojas lietuviškoje periodikoje apibūdinamas pirmą kartą. Tačiau K. Pakalniškis, palygindamas Tolstojų su revoliucionieriais, priverstas pripažinti, jog jo mokslas ir kovos su valdžia būdai iš pagrindų skiriasi nuo socialistų kovos. Straipsnio autorius toliau ir nukrypsta į Tolstojaus religinių-etinių įsitikinimų nagrinėjimą, neakcentuodamas „tolstojiškos“ religijos kritikos.

K. Pakalniškis vertina Tolstojų kaip „maskolių valdžios priešą“, tačiau jam nepritaria kaip „socialistui“. Tokia pozicija klaidino nenuovokų lietuvių skaitytoją, besidomintį rašytojumi bei jo ryšiais su socialiniu išsivaduojamuoju judėjimu pačioje Rusijoje. Milžiniškas L. Tolstojaus auto-

¹⁷ „Žvaigždė“, 1902, Nr. 24, p. 372.

¹⁸ Dėdė A t a n a z a s, Maskolių valdžios priešai. „Dirva-Zinynas“, 1903, Nr. 9, p. 36.

¹⁹ Ten pat, p. 37.

ritetas, akivaizdūs jo skelbiamų idėjų prieštaravimai sudarė objektyvų pagrindą įvairioms idėjinėms grupuotėms savaip jį vertinti.

Tiek revoliucijos metais, tiek ir jai pasibaigus, didėjo susidomėjimas ne tik Tolstojaus idėjomis, bet ir jo asmenybe, jo gyvenimu bei kūryba. L. Tolstojaus biografijos faktai, iki šiol mažai žinoti lietuviui skaitytojui, plačiau nušviečiami spaudoje (dalyvavimas Krymo kare, mokyklos įsteigimas Jasnaja Polianoje ir kt.), dažniau akcentuojama pasaulinė rašytojo reikšmė („Varpas“, 1904, Nr 9/10, „Vienybė lietuvininkų“, 1906).

Atslūgus 1905 m. revoliucijos bangai, dalį visuomenės apėmė pesimistinės nuotaikos. Išsigandęs revoliucijos, lietuviškosios buržuazijos klerikalinis sparnas atvirai kvietė susitaikyti su carizmo politika. Tai atsiliepia ir Tolstojaus vertinimui. Štai 1907 m. rugpiūčio 14 d. „Amerikos lietuvyje“ buvo išspausdintas straipsnis „Grafas Tolstojus 79 metų“, kur pagrindinis dėmesys nukreiptas į Tolstojaus „nesipriešinimo blogiui jėga“ teoriją. Tą silpnąją Tolstojaus pažiūrų pusę, kuri, pasak Lenino, atspindėjo politinį rusų valstietijos nesubrendimą revoliucijos metais, laikraštis vertino teigiamai. Straipsnyje pabrėžiama, jei „senis Tolstojus nebūtų priešingas kruvinai revoliucijai, tai gal jau daug kartų didesni pulkai žmonių būtų sukilę ir su valdžios kareiviais būtų daug kraujo pralieję, bet šitas Rusijos moralistas, turėdamas didelę įtaką ant žmonių, nuo praliejimo kraujo juos gina“²⁰. Straipsnio autorius stengiasi plačiau nušviesti „nesipriešinimo blogiui jėga“ teoriją. Tolstojaus, kaip šiurkščiųjų gyvenimo pusių taikaus lygintojo, interpretavimas atitiko ir laikraščio idėjinę kryptį. Pratarinėje, įdėtoje pirmajame numeryje, redakcija prašo skaitytojus ir bendradarbius siųsti „ramius raštus, kurie duotų supratimą žmonėms, o ne sukeltų nervus“²¹. Straipsnio apie Tolstojų autorius siekia parodyti rašytoją caro priešu, „tik, žinoma, ne kaip anarkistą, tykojantį su bomba ant ano gyvasties, tačiau kaip brolių, atkalbinėjantį carą nuo despotizmo...“²². Nutylima kritinė šio rašytojo kūrybos pusė. Nors straipsnio autorius teigė, kad „gal geriausias Tolstojaus veikalas „Prisikėlimas“, bet, be abejo, plačiau apie patį romaną nieko nežinojo. „Romaus“ Tolstojaus propaguotojas nebūtų galėjęs pavadinti geriausiu kūrinį, kuriame aštriai kritikuojami visi socialiniai Rusijos pagrindai.

Didelis Lietuvos visuomenės susidomėjimas Tolstojum išryškėja 1908 metais, kada visas pasaulis ruošiasi plačiai paminėti 80-ąsias rašytojo gimimo metines. Lietuvos visuomenė Tolstojaus jubiliejų pasitinka

²⁰ Grafas Tolstojus 79 metų. „Amerikos lietuvis“, 1907, Nr. 11, p. 7.

²¹ „Amerikos lietuvis“, 1907, Nr. 1, p. 6.

²² Grafas Tolstojus 79 metų. „Amerikos lietuvis“, 1907, Nr. 11, p. 8.

žymiai palankesnėje kultūros vystymuisi aplinkoje: 1904—1905 metų revoliucinis sąjūdis Rusijoje padėjo lietuvių tautai atgauti spaudos laisvę. Naujomis sąlygomis išauga ir idėjiškai diferencijuojasi periodinė lietuvių spauda.

Tolstojaus jubiliejaus išvakarėse pagausėja jo kūrinių vertimų. Kūriniai daugiausia parenkami pagal laikraščio idėjinę kryptį (pavyzdžiui, liberalinis-demokratinis „Lietuvos ūkininkas“ spausdina Tolstojaus apyskaites „prastiems žmonėms“, o klerikalinė „Draugija“— religinio pobūdžio kūrinių „Malda“).

1908 metais pasirodo 26 Tolstojaus kūrinių vertimai. (Ta proga, įdomu peržvelgti, kaip augo Tolstojaus kūrinių vertimų skaičius: 1887 metais — 1, 1890 — 1, 1891 — 2, 1892 — 3, 1893 — 1, 1894 — 4, 1895 — 2, 1896 — 1, 1899 — 5, 1900 — 7, 1901 — 4, 1902 — 6, 1903 — 3, 1904 — 6, 1905 — 16, 1906 — 12, 1907 — 10). Tiesa, dar nebuvo išversti stambiausi Tolstojaus romanai „Karas ir taika“, „Ana Karenina“ ir „Prisikėlimas“. Ne veltui „Lietuvos ūkininkas“ rašė, jog „Tolstojų žino visos apsišvietusios tautos, raštai išversti beveik į visas pasaulio kalbas, tik lietuviai mažai turi“²³. Tolesniame numeryje to meto liberalinis visuomenės veikėjas, publicistas P. Ruseckas straipsnyje „Grapas Levas Tolstojus“ nors ir išvardija didžiojo rusų rašytojo kūrinius, išverstus į lietuvių kalbą, tačiau sumini tik tuos, kurie Lietuvoje plačiau paplitę („Kaukazo belaisvis“, „Kuomi žmonės gyvena“, „Ponas ir bernas“, „Mikalojus Palkinas“ ir kt.).

Periodinėje lietuvių spaudoje atsispindėjo ne tik susirūpinimas Tolstojaus raštų vertimu, bet ir konkrečios priemonės, kurių ėmėsi Lietuvos visuomenė, norėdama tinkamai paminėti Tolstojaus jubiliejų. „Vilniaus žinių“ redakcija kreipiasi į visuomenę, prašydama visus norinčius susirinkti ir drauge aptarti, kaip geriau paminėti rašytojo aštuoniasdešimtmetį. Rusijoje Tolstojaus jubiliejų daugiausia organizavo rašytojų draugijos. Lietuviška raštija pakol kas neturėjo tokios organizacijos, kuri visus vienytų, taigi ir „rašytojų vardu niekas neatsilieps“. Todėl buvo siūloma, kad kelios redakcijos susitartų, „kaip tasai pasveikinimas nuo mūsų jaunos raštijos galima geriausiai atlikti“²⁴. Jau sekančiame numeryje „Vilniaus žinios“, kviesdamos visus pasirašyti, išspausdino tokią telegramą:

„Didelį ačiū tau, Didisai gyvenimo Mokytojau, Tikrasai Krikščioni-Galvočiau, už tą, kad savo gyvu ir liepsnojančiu žodžiu tu žadinai žmonėse

²³ J. Bagdonas, L. Tolstojus. „Lietuvos ūkininkas“, 1908, Nr. 30, p. 330.

²⁴ Prie Leono Tolstojaus jubiliejaus. „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 188, p. 2.

geriausius gero ir teisybės jausmus, kad, gindamas giliausią žmogaus gyvenimo vertės idėją, tu negalėjai tylėti²⁵, kada aplinkui viešpatavo baimė ir mirtis ir galingu šauksmu pilnos skausmo nukamuotos širdies tu užstojai žmogų-kankintinį“²⁶.

Kokių nors atsiliepimų apie tą tekstą nėra „Vilniaus žinių“ puslapiuose. Yra žinoma, kad telegrama buvo pasiųsta šiek tiek pakeista:

„Giliai gerbiamasai Mikalojaus Levai! Jūsų gimimo 80 metų sukaktuvių dieną jaunutė lietuvių spauda ir lietuvių draugijos nuo širdies siunčia tau pasveikinimą, Didisai Dailininke ir Teisingasai žmogau. Lietuvių laikraščiai: „Vilniaus žinios“, „Lietuvos ūkininkas“ ir „Viltis“ redakcijos ir draugijos: Svetimo „Vilniaus aušra“, moksleiviams šelpti „Žiburėlis“, lietuvių savitarpinės pašalpos draugija, lietuvių dailės draugija, lietuvių muzikos ir dainos draugija „Vilniaus kanklės“, lietuvių moterų sąjunga“²⁷.

Sveikinimo telegramą Vilniaus miesto vardu Tolstojui nusiuntė Dūmos atstovai iš Vilniaus, sveikindami „didį meilės ir teisybės sėją, nenuilstantį kovotoją už žmonių meilę ir skelbėją būsimojo ramaus žmonių ir tautų sugyvenimo“²⁸. Neseniai susikūrusi „Dainos“ draugija ruošėsi rugpiūčio 28 d. surengti vakarą, skirtą Tolstojui, lietuviškai paskaityti keletą referatų apie rašytojo gyvenimą bei kūrybą, ištraukas iš jo raštų, išverstų į lietuvių kalbą. Kauno miesto Skaitymo mylėtojų draugijos nariai rengėsi aptarti būsimosios sukakties paminėjimą (kovo mėn.), deja, dėl menko organizuotumo maža tesusirinko narių, ir susirinkimas neįvyko. Kaip praneša „Vilniaus žinios“, Kauno miesto valdybos posėdyje buvo nutarta Tolstojui pasiųsti telegramą, o Mažąją Sodinės gatvę pavadinti rašytojo vardu. Šis sumanymas buvo įvykdytas. Tolstojaus gatvė iki šiol tebėra Kaune.

Periodinėje lietuvių spaudoje pasirodė įvairaus pobūdžio publikacijų, skirtų Tolstojaus jubiliejui. „Vilniaus žinios“ spausdina G. Petkevičaitės-Bitės straipsnį „Tolstojo 80-čių sukaktuvių šventė“. Autorė sumini eilę Tolstojaus biografijos ir kūrybos faktų, atkreipia dėmesį į jo pasaulėžiūros ypatybes, pedagogines pažiūras. Tiesa, čia pasitaiko ir grynai faktinių klaidų, tačiau mus domina G. Petkevičaitės-Bitės, vienos iš žymiausių tuometinės lietuvių kultūros veikėjų, požiūris į Tolstoją, jos vertinimo kriterijus, atspindintis lietuvių demokratinės inteligentijos nuotaikas.

^{25, 26} Tuo metu Lietuvoje jau buvo žinomas Tolstojaus str. „Negaliu tylėti“. Apie tai smulkios informacijos randame „Lietuvos ūkininke“ (1908, Nr. 30, 32, 33), „Vilniaus žiniose“ (1908, Nr. 160, 169), „Tėvynėje“ (1908, Nr. 27).

²⁷ „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 194, p. 2.

²⁸ „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 189, p. 3.

G. Petkevičaitė-Bitė Tolstojaus jubiliejų laikė labai reikšminga data ir kvietė lietuvių tautą drauge su kitomis tautomis pagerbti rašytoją, nes Levas Tolstojus — tas visų kenčiančiųjų gynėjas esąs kartu ir kenčiančios, kovojančios dėl savo teisių Lietuvos gynėjas:

„Nenuilstamo žmogaus-kankintinio apgynėjo sukaktuvės šventė te-
pripildo ir mūsų tautos-kankintinės krūtinę dideliu džiaugsmu, stipria
viltimi“²⁹.

Greta romantiško susižavėjimo Tolstojaus asmenybe, straipsnyje pa-
traukia dėmesį teisingas didžiojo rašytojo, kaip žmonių tarpusavio meilės
ir teisybės skelbėjo, įvertinimas.

Siek tiek kitaip apie Tolstojų jubiliejaus proga atsiliepia buržuazinis-
liberalinis „Lietuvos ūkininkas“. Jau minėtasis J. Bagdonas, 1896—1898
metais vertęs socialistinio turinio brošiūras, akcentuoja artimas savo įsi-
tikinimams demokratiškas Tolstojaus mintis apie neteisingą turtų paskirs-
tymą visuomenėje, nuosavybės žalą ir t. t. To paties laikraščio 36 numeryje
P. Ruseckas, kaip ir J. Bagdonas, pabrėžia Tolstojaus demokratiškumą,
atsisakymą nuo valdžios malonių. („Valdžia jam siūlė visokių aukštų
vieta, bet Tolstojus atsisakė“.—„Lietuvos ūkininkas“, 1908, Nr. 36, p. 390.)

Ypač pažymėtinas pažangaus to meto rašytojo K. Jasiukaičio straips-
nis „Lietuvoje“ (1908, Nr. 40), kur, kalbant apie Tolstojaus pasaulėžiūros
prieštaringumą, jo mokslo konservatyvumą, ypač pabrėžiamas rašytojo
talentas. K. Jasiukaičio straipsnį labai vertina K. Korsakas. Beje, K. Ja-
siukaičiui, kaip ir daugeliui rašiusių apie didįjį rusų rašytoją, būdinga
viena klaida — griežtas Tolstojaus-mąstytojo atskyrimas nuo Tolstojaus-
menininko.

Tolstojaus pagerbimas Lietuvoje, kaip ir Rusijoje, nebuvo visuotinis.
Reakcinės jėgos visaip trukdė jubiliejaus šventimą. Peterburgo „tikrųjų
rusų“ sąjunga atspausdino Tolstojaus, pavaizduoto su ragais, paveikslą
ir jį dalijo rašytojo jubiliejaus dieną priecerkviuose, ragindama tikin-
čiuosius nešvęsti jo jubiliejaus. Kijeve policija neleido prof. Perecui skai-
tyti pranešimo apie Tolstojaus kūrybą ir pan. 1908 metais „Vilniaus ži-
nios“ (Nr. 207) plačiai cituoja pravoslavų vyskupo Germogeno prakeiki-
mą, aiškiai nepritardamos jam. „Tu,— kreipiasi Germogenas,— savo pek-
liškomis doriškai tikėjimiskomis pažiūromis apkrėtei visą šviesuolių visuo-
menės orą!.. Pražūtis tau, pasiutėli!“³⁰.

Visų tautų reakcija solidari: ir Lietuvoje greta gražių, patetiškų po-
sakių Tolstojaus adresu buvo girdimi nepalankūs atsiliepimai „tikrųjų

²⁹ Tolstojo 80-čių sukaktuvių šventė. „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 192, p. 1.

³⁰ Kaip episkopas prakeikė Tolstojų. „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 208, p. 2.

rusų" sąjungos dvasia. 1908 m. rugpiūčio 24 d. Kaune Mikalojaus sobore vyskupas Vladimiras skaitė šv. sinodo patarimą pravoslavams nešvęsti Tolstojaus jubiliejus. Be to, rugpiūčio 23 d. Kauno pravoslavų dvasiškiai prašė miesto vicegubernatorių nepatvirtinti miesto valdybos nutarimo dėl M. Sodinės gatvės pavadinimo Tolstojaus vardu.

Jubiliejaus dienomis Laikinasis spaudos komitetas išsiuntinėjo Vilniaus laikraščių redakcijoms aplinkraštį, kuriame minimas laikraščių nubaudimas už tai, kad jie išspausdino Tolstojaus straipsnį „Negaliu tylėti“. Be to, šis komitetas pabrėžė, kad „dėl būsimųjų rugpiūčio 28 d. aštuonių dešimtų metų grapo L. Tolstojo sukurtųjų komitetas skaito savo priederme perspėti tamstas, jog už tokius straipsnius arba į juos panašius, spausdinamus vietiniuose laikraščiuose, kaltininkus spaudos komitetas trauks į teismą“³¹.

Klerikaliųjų laikraščių bendradarbiai, neapkentę Tolstojaus, šia proga atviriau pasisakė apie filosofines-etines Tolstojaus pažiūras. Antai „Draugijoje“ rašė A. Jakštas-Dambrauskas, žinomas to meto poetas, publicistas bei minimo laikraščio vadovas. Jis garsėjo kaip katalikybės gynėjas, laisvesnės minties, ypač jei ji prieštaravo klerikalinei ideologijai, priešininkas. Tolstojaus jubiliejaus proga parašytame straipsnyje jis apgailestauja, jog jubiliejaus dienomis Tolstojų visi sveikina, aukština ne tik kaip rašytoją, bet ir kaip mokytoją. Kritikuodamas A. Jakštas pasitelkia savo mėgstamą reakcingą rusų filosofą V. Solovjovą ir pasisako apie Tolstojų iš klerikaliųjų pozicijų. Tolstojaus religija nepatinkanti jam todėl, kad ji „be dogmatų, be hierarchijos, be apeigų (pabr. mūsų. — B. M.), sutraukta prie bergždžio individualinio morališkumo ir teizmo“³². A. Jakštas tvirtina, jog Tolstojus, atsisakęs „tikrųjų krikščionybės pagrindų“, nerado ir negalėjo rasti tiesos ir tos tiesos „visai nemylėjo“. „Jis visur ir visada mylėjo vien tik save, būdamas visame savo gyvenime kraštutiniausiu individualistu“³³. Kaip matyti, A. Jakštas siekė paneigti per keturiolika metų pažangioje Lietuvos visuomenėje susidariusią nuomonę apie Tolstojų — tiesos mylėtoją, tiesos siekėją. Pagrindinis kriterijus, kuriuo vadovaujasi A. Jakštas, kritikuodamas didįjį rusų rašytoją, yra beatodairiškas pasitikėjimas nesugriaunamu bažnyčios autoritetu, kurio žmogaus protas negalįs nė paliesti. Gi Tolstojus, anot A. Jakšto, „visur prie visko stengėsi prieiti savo protu!“ (pabr. mūsų. — B. M.), nes jis laikęs save „žmonijos valdovu“, „viršžmogiu“ ir t. t. A. Jakštas pasi-

³¹ „Vilniaus žinios“, 1908, Nr. 192, p. 2.

³² A. d. Jakštas, L. N. Tolstojus (1828—1908). „Draugija“, 1908, t. 6, Nr. 21, p. 12.

³³ Ten pat, p. 12.

rodė apgailėtinais ribotas, pagaliau nesusipažinęs su Tolstojaus gyvenimu, jo interesais, kaltindamas rašytoją diletantizmu vien už tai, kad šis nebuvo baigęs aukštojo mokslo ir, atseit, niekuo rimtai nesidomėjęs.

Straipsnio pabaigoje A. Jakštas „pataria“ Tolstojui mesti „bergždžią moralizavimą“ ir kurti tik meninius veikalus, tarsi būtų galima atskirti menininką nuo mąstytojo.

Anksčiau minėtieji G. Petkevičaitės-Bitės, P. Rusecko, J. Bagdono ir kitų straipsniai, įvairūs paminėjimai demokratinėje lietuvių spaudoje sudarė atsvarą nepagrįstiems A. Jakšto-Dambrausko teiginiams. Priešingų pozicijų susidūrimas vertė lietuvių skaitytoją savarankiškai protauti, skatino plačiau susipažinti su Tolstojaus kūryba.

Aktyvus spaudos reagavimas, Tolstojaus vertimų pagausėjimas jubiliejaus metu liudija apie didelį rašytojo populiarumą ne tik carinėje Rusijoje, bet ir jos pavergtose tautose. Pagrindinė Lietuvos visuomenės dalis jubiliejaus metu sugebėjo teisingai įvertinti ne tik Tolstojų, bet ir pažangiąją rusų kultūrą, atitikusią tautų, kovojusių prieš bendrą priešą — carizmą, interesus.

Po jubiliejaus susidomėjimas Tolstojum ne tik neatslūgo, bet dar padidėjo — ypač 1910 metais, atėjus pirmiesiems gandams apie tai, kad jis išėjo iš namų. Pilniau ir teisingiau Tolstojaus išėjimą nušviečia „Lietuvos žinios“ (Nr. 88). Čia, ir kituose laikraščiuose, pagrindine pasitraukimo priežastimi buvo laikomas Tolstojaus „nenorėjimas ilgiau gyventi turtuose“, o taip pat nesutarimai su šeima. Greitai Lietuvą pasiekė žinia apie genialiojo rašytojo mirtį, kuri padarė didžiulį įspūdį. „Drąsiai galima sakyti, kad nebuvo dar ant svieto žmogaus, kurio mirtis būtų taip visus sujaudinus, kurio visi taip būtų gailėjęsi“³⁴, — rašė „Lietuvos ūkininkas“. Beveik visoje periodikoje pasirodė pranešimai apie Tolstojaus mirtį, jo paskutiniąsias valandas. Ypač didelis dėmesys buvo skiriamas paskutiniams didžiojo rusų rašytojo žodžiams, kuriuos iš rusų laikraščio perspausdino Britanijos lietuvių socialdemokratų laikraštis „Rankpelnis“, liberalinės krypties lietuviška spauda — „Lietuvos žinios“ ir „Tėvynė“, Rygos lietuvių pažangūs laikraščiai — „Rygos naujienos“ ir „Rygos garsas“, tautininkų — „Viltis“. Tolstojaus žodžiai, pasakyti mirties patale, lietuviškai skamba maždaug taip: „Pasaulyje milijonai žmonių. Daugelis kenčia. Ko jūs čia apie mane vieną?“ „Lietuvos žinios“, atsiliepdamos į juos, pabrėžia, jog Tolstojus tais „kenčiančiaisiais“ visą gyvenimą rūpinosi. Šie žodžiai buvo komentuojami ir „Viltyje“. Beje, vertėtų priminti, jog

³⁴ Levas Tolstojus. „Lietuvos ūkininkas“, 1910, Nr. 46, p. 451.

pastaroji, Tolstojaus jubiliejui mažiausiai skyrusi dėmesio, dabar prisitai-
kė prie plačiųjų sluoksnių nuotaikų ir plačiai informavo apie įvykius
Astopove, Jasnaja Polianoje. Į lietuviškoje spaudoje išgarsintus paskuti-
nius Tolstojaus žodžius „Viltis“ taip atsiliepia: „... jei jis tą vieną sakinį
tik būtų pasakęs savo gyvenime — jau būtų didelis žmogus. Bet tie aukso
raidėmis užrašintini žodžiai tai viso jo literatiškojo darbo kaip ir suglau-
dimas, išvedimas. . .

Pagerbkime jo atmintį! Pagerbkime atmintį to, kuris taip užjautė mi-
lijonų vargus, tik sau netroško nieko!“³⁵

Ta pati „Viltis“ priversta pripažinti, jog Tolstojus populiarius Lie-
tuvoje.

Anot „Lietuvos žinių“ (Nr. 102—103), Tolstojaus mirties ir su ja su-
sijusių aplinkybių nušvietimas spaudoje — tai tarsi savotiškas egzaminas
lietuviškai laikraštijai. Ir, reikia pasakyti, kad pažangioji lietuvių spauda
siekė kuo geriau „išlaikyti“ tą „egzaminą“.

Po Tolstojaus mirties jo žmonos bei artimųjų vardu iš Lietuvos buvo
pasiųsta keletas užuojautos telegramų. Periodinė lietuvių spauda, kaip
paprastai, supažindino su jų tekstais skaitytojus. „Lietuvos žinių“ ir „Lie-
tuvos ūkininko“ telegramos skamba taip:

„Mirė didis Žmogus, meilės ir teisybės Mokytojas, milijonų kenčiančių
užtarėjas. Prie jo kapo tebūna leista ir mums, lietuviams, draug su visa
mintijančia žmonija verkti brangaus numirėlio“³⁶.

Užuojautą pareiškė ir Rygoje veikusi Lietuvių blaivybės draugija
„Giedra“. Be to, jos valdybos posėdyje lapkričio 15 d. Levo Tolstojaus
atminimas buvo pagerbtas atsistojimu ir tylos minute.

Kad Tolstojaus mirtis sujaudino visus, kam tik buvo žinomas rašytojo
vardas, kam jis buvo artimas kaip žmogus ir kaip rašytojas, liudija Anta-
no Vienožinskio eilėraštis, paskelbtas „Lietuvos žiniose“. Pateiksime čia
jį ištisai.

*Numirė milžinas. . . Siandien pasaulis
Baisius tur' žodžius girdėti.
Numirė milžinas. . . Jo visagalis
Balsas nustojo skambėti.
Vieną tik žodį iš lūpų žmonijos
Siandie užgirsi lig valiai:
„Numirė“ — sako prasčiokai vargdieniai,*

³⁵ Levas Tolstojus mirė! „Viltis“, 1910, Nr. 129, p. 1.

³⁶ „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 89, p. 2.

L. Tolstojus mirė lapkričio 7 d. 6 v. 5 m. ryt.

Mažutėje Asapovo geležinkelio stotyje, užmestoje kaškokioje tyfinkuose, sekmedies, lapkričio 7 d. tuoj po šiojo pami-
mire Tolstojus. — Pasulyje mi-
lionių žmonų. Dangybė kienas
šis. Kodėl jis vėl šis apie ma-
nė? — tai pasakytinai šodis:
tos jautrios sąjios. Danksio
priešmadingų, sąjios, teismų,
nubandimų laikose nešimėta
Iviesia sušibėjo Tolstojaus pabi-
gimas iš to sotos, visu kuo
sprupto gyvenimo, prie šurio
šis dionų žmonės taip su jurti-
mo veršiam.

Tuo savo patėgimo, lygiai
kaip ir savo mirtimi, tokime
mo tuo pasaulio pastrankime
Tolstojas, genijus tarytum dar
auksme iviesia, kaip iki šiol
sušibėjo visame pasaulyje. Pra-
kūlimas žmonės staiga išvydo
ties savimi to dvariško milšino
panta pabėgi praverius vartus,
vedausčia juos iš tamso prie
šviesos, iš šonų šonų var-
šytinų — prie dvasios tobuli-

Leo Tolstoj

nimo, prie tobilaimės,
suo kurio ir mirėmė kievie-
nam turėję raptai smilgų
limonų kantių palengvėjimui.

Ir tuose praveruose varmo-
se dabar dar aiškiau, kaip kuo-
mat nors šis to dūšio va-
lionio nesimėtimos garbės epio-
dalis šis ir jo ranka išlat-
tas pasaulis — neįprastai pik-
tybei, vartodamas piktybę i-
rankimui!

Visiems tokių išviesų paro-
gėjusiems, ji jau nebūdinga iš
šio. Jų širdyse Tavo ranka
meti grūdai odus Milšino-
šio!

O milijonai, kurių mirimams
nepamiriai padėti jiems juos
kietėti.

Leiduvų tanta tai už miljo-
nų dūšis.

Ji vertin šandien dideliam
nolindimui, drung su Tavo gar-
bintajam prie Tavo garbės.

G. P.

Gabrielės Petkevičaitės-Bitės nekrologas, skirtas Tolstojaus atminimui
(„Lietuvos žinios“)

„Numirė“ — sako karaliai.

Numirė Žmogus! Nors buvom’

prisirengę,

Nes mes jo kovą regėjom,

Kaip jis su mirtim kovojo. Bet

viltį

Į jo galybę turėjom.

Ir... štai mums pranešė... numirė..

galas...

Numirė grapas-artojus,

Numirė žmogus taip brangus,

taip šviesus,

Numirė Levas Tolstoj’us...

Tolstojui mirus, „Lietuvos žinios“ pirmajame puslapyje spausdina G. Petkevičaitės-Bitės parašytą nekrologą. Panašus nežinomo autoriaus straipsnis pasirodo „Lietuvos ūkininke“. Abiejų straipsnių autoriai siekia

atsakyti į klausimą, kodėl Tolstojaus mirtis taip sujaudino pasaulį: „Dėl to, kad ne tik Rusija, bet pasaulis su L. Tolstojaus mirtimi, neteko didžiausio **meilės ir teisybės mokytojo**, atviro ir drąsaus savo mįslių skelbėjo <...> Jis ne tik skelbė meilę ir teisybę, bet ir patsai savo darbais nuo žodžių nesiskyrė <...> Jisai prieš neteisybę nuolat šaukė „Negaliu tylėti“, — sakoma „Lietuvos ūkininke“³⁷.

G. Petkevičaitės-Bitės nekrologas savotiškai pradeda didelį spaudos sąjūdį: po Tolstojaus mirties kiekvienas laikraštis bei žurnalas stengiasi plačiau parašyti apie rašytoją, paskelbti jo kūrinių ištraukas. Antai liberalinis moksleivių žurnalas „Aušrinė“, norėdamas pagerbti Tolstojų, kiekviename numeryje spausdina jo minčių žiupsnelį. „Teskrista jos plačiai ir težadina, tetobulina jaunuomenės mintį, širdį ir sąžinę!.. Teiškelia amžiną meilės ir tobulinimos principą aukščiau visų kitų, nuolat besikeičiančių dienos principų! Tenuplėšia nuo gyvenimo melo uždangą!“³⁸, — rašo „Aušrinė“.

Tiesa, „Aušrinė“, apsiribojusi Tolstojaus skelbiamų meilės ir savęs tobulinimo principų propagavimu, užmiršta Tolstojų — socialinių klausimų kėlėją, bet juk vertinga pati iniciatyva auklėti jaunuomenę jo pavyzdžiu.

Pažangioji Lietuvos visuomenė žinojo ir Tolstojui priešiškų sluoksnių nuotaikas, visos šalies reakcinių jėgų susirūpinimą dėl reiškiamos pagarbos mirusiam rašytojui. Po Rusiją plito sinodo aplinkraščiai, raginantys nesimelsti už Tolstojų. Valdžia vaikė pagarbos pareiškimo didžiajam rašytojui demonstracijas, neleido spausdinti teigiamų atsiliepimų apie jį, pagaliau draudė statyti jo kūrinius teatre. Ta proga „Viltis“ iš „Birževyje vedomosti“ perspausdina pranešimą, jog Mintaujoje (Latvija) neleistą vaidinti Tolstojaus „Tamsos galybės“. Taip pat atsitiko ir Vilniuje — Rusų dramos teatrui uždraudė to paties veikalo pastatymą.

Pažangiojoje lietuvių spaudoje buvo piktinamasi Valstybės dūmos dešiniųjų atstovų pozicija Tolstojaus atžvilgiu. Specialiai pranešama apie vilniečio Zamislovskio „nuopelnus“. Dūmos posėdyje Gučkovas pasiūlė nutraukti darbą ir pagerbti rašytoją atsistojimu. „Visi tai padarė, išskyrus Puriškevičių ir jo sėbrus. Vilniaus gi tikrųjų rusų atstovas Zamislovskis savo prakalboje pareiškė, kad dėl to nėra ko posėdžio trukdyti...“³⁹, nes Tolstojus buvęs prieš valstybę, valdžią, cerkvę, dūmas ir t. t. Be to, pagerbti velionį esą galima ir nenutraukiant taip reikalingo šaliai Dūmos darbo.

³⁷ Levas Tolstojus. „Lietuvos ūkininkas“, 1910, Nr. 46, p. 451.

³⁸ Levo Tolstojaus mintys. „Aušrinė“, 1910, Nr. 7, p. 2.

³⁹ „Vienybė“, 1910, Nr. 46, p. 723.

Lietuviškos periodikos puslapiuose, ypač „Lietuvos žiniose“, pasakojama apie reikalavimą pagerbti Tolstojų mirties bausmės panaikinimu. Šį reikalavimą gavo ir Valstybės dūma. „Lietuvos žiniose“ plačiau pasakojama apie Dūmos reagavimą į tai. Įdomi, pavyzdžiui, ir tokia informacija: „Negaliu tylėti“ dar girdisi iš šviežios duobės ir šauksmas „Šalin mirties bausmę“ jau pakeltas moksleivijos ir proletariato tarpe ir palaikytas plačių sluoksnių. Socialdemokratų frakcija tikisi, jog protestas prieš mirties bausmę augs, didinsis ir todėl ji reikalauja mirties bausmės panaikinimo“⁴⁰.

Stambesniuose, ne informacinio pobūdžio straipsniuose, siekiama ne idealizuoti Tolstojaus asmens bei jo pasaulėžiūros silpnąsias puses, o daugiau kalbėti apie rašytojo kūrybos menines ypatybes ir, kas svarbiausia, kritiškai vertinti jo kūrybinį palikimą.

„Siek tiek nusiraminus visuomenei po L. Tolstojaus mirties,— rašo autorius, pasirašęs tik raidėmis V-jis,— manau ir mums, „Lietuvos ūkininko“ skaitytojams, būtų pravartu arčiau pažinti tasai žmogus, kurį visas pasaulis taip gerbė“⁴¹. Straipsnyje plačiai paliečiami svarbiausieji Tolstojaus gyvenimo momentai, bet daugiau dėmesio kreipiamą į jo kūrybą: „jisai taip mokėdavo nupiešti žmogaus gyvenimo ir dvasios visas ypatybes, taip mokėdavo visa ką sutaikinti, kad, skaitydamas veikalą, taip ir matai visą to laiko gyvenimą su visomis smulkmenomis“⁴².

Panašias mintis sutinkame ir proletarinės lietuvių literatūros atstovo, publicisto ir literatūros kritiko K. Vidiko (pasirašęs slapyvardė — Alyras) straipsnyje „Levas Tolstoj“. Straipsnio autorius pabrėžia Tolstojaus originalumą, nes „ant jo rašymo neturėjo jokios įtakos ne tik užrubežiniai, kaip naujų, taip ir senų laikų rašytojai, bet ir naminiai. Jo raštai, tai veidrodys, kuriame atsispindi visų Rusijos luomų gyvenimas ir autoriaus dvasia“⁴³.

K. Vidiko straipsnis to meto lietuviškoje periodikoje išsiskiria objektyvumu, siekimu giliau, išsamiau nušviesti rašytoją. Pirmąkart lietuvių literatūrinėje kritikoje jis teigia, kad Tolstojaus raštuose atsispindi „aukštųjų“ ir „žemųjų“ luomų tarpusavio santykiai. Straipsnio autorius rašytojo kūrybą laiko reikšminga ne tik literatūros, bet ir visuomenės gyvenimo baruose. Jo nuomone, „Karė ir taika“ daugiau nuveikė savo grafiškai teisingais karo baisių vaizdais, negu visos taikos draugovės, triūsian-

⁴⁰ „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 91, p. 3.

⁴¹ L. N. Tolstojus. „Lietuvos ūkininkas“, Nr. 49, p. 475.

⁴² Ten pat, p. 476.

⁴³ Levas Tolstojus. „Tėvynė“, 1910, Nr. 49, p. 586.

čios karių pašalinimui“⁴⁴. Šis teiginys svarbus dar ir dėl to, kad straipsnio autorius nori įdiegti skaitytojui mintį apie teisingai gyvenimą vaizduojančio meno vaidmenį visuomenės, tautų, žmonijos gyvenime. Ne tiek Lietuvos skaitytojus, kiek lietuvių rašytojus tos K. Vidiko mintys skatino pagalvoti ir apie savo kūrybą, jos reikšmę visuomenės gyvenime, skatino ugdyti tikrai aktualią, realistinę literatūrą.

K. Vidikas labiau akcentuoja socialinius Tolstojaus pasaulėžiūros aspektus. Jis atpasakoja rašytojo mintį, jog nemorali ir neteisinga yra visuomenė, kur keli išnaudoja visus. Straipsnio autorius apibūdina ir socialinį Tolstojaus idealą — tai „gyvenimas, rubežiuojantis su asketizmu, nuolatus ir artus bendravimas su gamta ir primityviška komunizmo forma“⁴⁵. Žinoma, čia daug kas supaprastinta, daug kas nepamiršta ir nepaaiškinta skaitytojui, bet svarbu tai, kad lietuviškoje spaudoje jau buvo siekiama atskleisti Tolstojaus to ar kito įsitikinimo pagrindą, pavyzdžiui, rašytojo moralinės-visuomeninės kritikos priežastis straipsnio autorius mato visuomenės sandaroje, pagrįstoje išnaudojimu.

Savo nuomonę apie Tolstojų kaip menininką mėgina pasakyti ir „Viltis“. Deja, Tolstojaus kūrybą ji vertina išimtinai etiniu aspektu: didžiojo rusų rašytojo kūryba vertinga dėl to, kad nė vienas jo raštų puslapis „nėra suterštas kraujo troškimu, nei žemųjų geidulių garbinimu, nei beprotingu Dievybės idėjos niekinimu“⁴⁶, o ir patys kūriniai labai gražūs. Bet įdomu tai, kad „Viltis“ pabrėžia nacionalines ir bendranacionalines Tolstojaus kūrybos ypatybes, nes jis, „rašydamas grynai sulig savo tautos būdo, rašė taip, kad jo raštai tinka lygiai prancūzų, lygiai japonų, lygiai lietuvių literatūrai“⁴⁷.

Tačiau, nepaisant kai kurių mėginimų analizuoti Tolstojaus kūrybą, 1910 m. lietuviškoje periodikoje vis dar tebesilaikoma ankstesniųjų metų krypties — vertinant Tolstojaus kūrybai skiriama mažiau dėmesio, negu jo asmenybei, pasaulėžiūrai. Kaip ir anksčiau, daug rašoma apie šio rašytojo religines pažiūras. Apie tai kalbėti savotiškai skatino Tolstojaus mirtis, nesusitaikius su bažnyčia, rašytojo pilietinės laidotuvės.

Tolstojaus religinės pažiūros ypač domino klerikalinės spaudos atstovus. Tuo pat po Tolstojaus mirties lietuvių krikščionių-demokratų savaitraštyje „Šaltinis“ (1910 m.) J. Staugaitis, trumpai apžvelgęs rašytojo gyvenimo ir kūrybos kelią, visą dėmesį skiria jo skelbtajai naujai religijai.

⁴⁴ Levas Tolstoj. „Tėvynė“, 1910, Nr. 49, p. 586.

⁴⁵ Ten pat, p. 587.

⁴⁶ Levas Tolstojus mirė! „Viltis“, 1910, Nr. 129, p. 1.

⁴⁷ „Viltis“, 1910, Nr. 130, p. 2.

Kunigas St. V. Perkūnas (Bartuška) parašė 1910 m. „Draugijai“ platų straipsnį „L. Tolstojus (1828—1910)“⁴⁸. Straipsnio autoriaus, manyti, skaityta Biriukovo sukurta Tolstojaus biografija, susipažinta su D. Ovsianiko-Kulikovskio straipsniais, nes dažnai jie cituojami. V. Bartuška siekia sumenkinti Tolstojaus reikšmę. Jis vadina Tolstojaus religiją perdėm racionalistiška, „sausą, be širdies, be lyrizmo“.

V. Bartuška nori išaiškinti, ką Tolstojus laiko dievu ir prieina keletą skirtingų aiškinimų: rašytojui dievas esanti meilė, pats žmogus — įkūnyta dievybė, dievas — tai panteistiška, beasmenė būtybė, be meilės ir pasigailėjimo. (Šį paskutinįjį teiginį straipsnio autorius mėgino paremti ištraukomis iš „Anos Kareninos“; Kareninos mirtis — panteistinio dievo valios rezultatas ir kt.) Pagaliau V. Bartuška nebeskiria, kuris gi dievas Tolstojui priimtinas labiausiai ir apsistoja ties paskutiniu teiginiu (dievas — beasmenė, be pasigailėjimo būtybė — gamta), tuo parodydamas, jog nesupranta didžiojo rusų rašytojo — gamtos ir žmonių gyvenimo mylėtojo.

Beje, straipsnyje aiškinamos ir „nesipriešinimo blogiui jėga“ teorijos atsiradimo priežastys. V. Bartuška svarbiausia jos atsiradimo priežastimi laiko rusų liaudies prigimties, charakterio ypatybes: „Rusų liaudis — ir **visa Rusija jėgą laiko blogu daiktu** (pabr.— V. B.), neapkenčia prispaudimo, persekiojimo,— Rusijos tikrųjų sūnų charakteristiška širdies žymė — tai gerumas, tai meilė, tai nuolankumas. Prie to pridėkim dar rytų svieto pasyviškumą — Schopenhauerio ir Buddos įtakmę — ir puikiai suprasim Tolstojaus sielą, Tolstojaus didžiausią prisakymą „nesipriešyk blogumui varu“⁴⁹,— sakė V. Bartuška.

Taigi Tolstojaus filosofinės-etinės sistemos vertinimo pagrindu Bartuškos paimta silpniausia rašytojo pusė. Čia negalime nepastebėti straipsnio autoriaus tendencingo, klerikalinio nusistatymo. Tai ypač išryškėja straipsnio pabaigoje, kur V. Bartuška visiškai tendencingai nušviečia Tolstojaus idealus. „Jo (Tolstojaus.— B. M.) norėta net uždrausti žmonėms vesti, tekėti, veistis. Jo, mat, geista panaikinti ant visados materiją ir jos formas, laiką ir erdvę <...> karą, teismus, bažnyčią“⁵⁰.

Kai dėl karo, teismų ir bažnyčios, tai straipsnio autorius teisus, nes Tolstojui visuomeninės-moralinės blogybės įsikūnijimu ir buvo kapitalistinė valstybė su ją palaikančiomis institucijomis. O prieš materiją didysis rusų rašytojas nesikėsino ir pasaulio sugriauti nesiruošė. Čia jau klerika-

⁴⁸ Straipsnis 1911 metais išleistas atskiru leidiniu Seinuose.

⁴⁹ V. Perkūnas (Bartuška). L. Tolstojus. „Draugija“, 1910, Nr. 47. p. 300

⁵⁰ Ten pat, Nr. 47, p. 302.

lai per daug persistengė. Anot V. Bartuškos, Tolstojui tiems kėsams įvykdyti „trūko tik dangiškos malonės“, todėl skaityti rašytojo straipsnius filosofiniais-etiniais klausimais jis nerekomenduoja žmonėms „benusistovėjusios pasaulėžiūros“. Kun. V. Bartuška bijojo Tolstojaus įtakos bręstančiai jaunuomenei, kad ji neužsikrėstų rašytojui būdingu kritiškumu ir negriautų pasenusių dogmų bei jų gynėjų — valstybės ir bažnyčios.

Ne mažiau tendencingas, tik dar naivesnis ir nelogiškesnis yra tais pačiais metais Amerikos lietuvių katalikų savaitraštyje „Draugas“ atspausdintas straipsnelis „Redakcijos pastabos“. Jame primityviai teigiamas katalikų tikybos „pranašumas“ prieš kitas religijas. Mat, Tolstojui kartą iškilęs klausimas — kam jis gyvenęs, ir nebuvę atsakymo, o „kad jis būtų pasižiūrėjęs į katalikišką katekizmą, kursai prasideda juk nuo to klausimo, būtų išskaitęs ir atsakymą. Bet didelis raštininkas tos laimės neturėjo“⁵¹. Apklausinėjęs visą Rusiją, Tolstojus tik iš valstiečio sužinojęs, jog gyvenama ant žemės dėl dievo. Tačiau ir po to rašytojas galvojęs savaip, t. y. priėjęs tikrą anarchizmą: nesipriešinti prispaudėjams, nemokėti mokesčių, neiti kariuomenėn ir kt. Straipsnyje kritiškai vertinama Tolstojaus mintis, jog pagedusį valstybės mechanizmą reikia ne taisyti, o visai sugriauti. Redakcijos nuomone,— žmonės negalį apsieiti be vyriausybės bei „organizuotosios draugijos“. Čia klerikalai jau gina nebe tikybines dogmas nuo Tolstojaus pasikėsinimo prieš jas (kaip tai darė V. Bartuška), o grynai valstybinius (carinės valdžios) interesus.

„Redakcijos pastabose“ Tolstojui surandamas bendramintis iš lietuvių tarpo — J. Šliupas, kuris irgi panašiai skelbiąs, jog gerbiąs tikėjimą, bet esąs priešingas organizuotam tikėjimui, gi Tolstojus skelbiąs, kad myli žmones, bet nekenčia valstybės, todėl „netoli šaukti vienam prie kito: abudu... anarchistai“⁵². Toks paviršutiniškas J. Šliupo ir L. Tolstojaus sulyginimas rodo, anot „Lietuvos žinių“ apžvalgininko ironiškų žodžių. „kaip mūsų klerikalai rūpinasi suprasti svetimas pažiūras ir jas neperkreipę paduoti savo skaitytojams“...⁵³ Iš tiesų nors ir galima šiek tiek palyginti J. Šliupą su L. Tolstojum, bet tarp jų pažiūrų daugiau skirtumų, negu panašumo.

Kodėl gi „Draugo“ redakcija rašė apie „anarchistą“ Tolstojų? Matyt, šio rašytojo įtaka Lietuvoje ir užsienyje gyvenusių lietuvių tarpe buvo tokia didelė, kad ir klerikalinė spauda negalėjo nutylėti jo vardo. Anot

⁵¹ Redakcijos pastabos. „Draugas“, 1910, Nr. 48, p. 530.

⁵² Ten pat.

⁵³ „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 102—103, p. 4.

„Draugo“, „Tolstojus garsus visur <...> todėl mes, paminėdami jo mirtį, plačiau apie jį ir parašėme“⁵⁴. Tai atrodo kaip išorinio padorumo laikymasis, bet, kas svarbiausia, klerikalai, prisidengę Tolstojaus mirties minėjimu, siekė nugręžti žmones nuo rašytojo bei jo kūrybos. Redakcija „guodžiasi“, esą „Tolstojaus mokslas turėjo įtakmę į romius žmones, į asmenis be savarankiškumo, be energijos“⁵⁵. Toks guodimasis rodo, jog klerikalai puikiai jautė, kad Tolstojų gerbė ir mylėjo demokratinių pažiūrų veiklūs žmonės, ir kad rašytojo kūryba iš tiesų kenkė dvasininkijai.

Jau minėtas leidinys „Draugija“ spausdina D. Dumbrės (kun. J. Biki-no) straipsnį „Kryžkeliai“, kuriame perpasakojamas rinkinyje „Vechi“ įdėtas S. Franko straipsnis „Nihilizmo etika“. D. Dumbrės nuomone, Rusijoje dabar lengviausiai pagarsėja įvairūs agitatoriai, publicistai, tik jokių būdu ne pozityvių idealų skleidėjai. Taip esą ir su Tolstojum. Šis rašytojas labiau vertinamas už visus kitus Rusijos mokslininkus bei menininkus dėl to, kad jis yra „radikališkiausias kovotojas su kultūra ir civilizacija, aršiausias griovėjas mokslo ir etikos idėjų“⁵⁶.

Tokie absurdiški teiginiai susilaukė atkirčio liberalinės-demokratinės krypties periodinėje lietuvių spaudoje. „Lietuvos žinios“ 92 numeryje cituoja tą patį D. Dumbrės teiginį apie didįjį rusų rašytoją, teigdamos: „Jdomu, kad „Draugija“ tai kalba tuomet, kuomet visas pasaulis (net L. Tolstojaus priešai) L. Tolstojų vadina didžiausiu dorybės mokytoju“⁵⁷. Negalima nejausti „Lietuvos žinių“ susirūpinimo tokiais lietuviškų klerikalų triukais. Iš tikrųjų primesti Tolstojui etikos griovėjo vardą — daugiau negu keista. Pirmiausia — tai absoliutus Tolstojaus nepažinimas ir Rusijos visuomenės gyvenimo nesupratimas. Kaip gi kitaip paaiškinti teiginius, jog „rusų inteligentija nesirūpina suvaržyti žemesnius griau-namuosius žmogaus polinkius, o stengiasi susilpninti visas žmogaus dvasios jėgas“⁵⁸. Čia išryškėja aiškus Dumbrės nusistatymas prieš revoliucinę inteligentiją.

Pavaizdavęs Tolstojų nihilistų, griovėjų, sutapatinęs jį su Rusijos inteligentijos revoliuciniu sparnu, D. Dumbrė pataria lietuviui inteligentui nesekti rašytojo pavyzdžiu. Lietuvis inteligentas turįs viską pergaltvoti, nes tikėjimas buvęs ir tebesąs galingiausiu veiksniu lietuvių gyvenime.

⁵⁴ Redakcijos pastabos. „Draugas“, 1910, Nr. 48, p. 530.

⁵⁵ Ten pat.

⁵⁶ D. Dumbrė, Kryžkeliai. „Draugija“, 1910, Nr. 45, p. 130.

⁵⁷ Apžvalga. „Lietuvos žinios“, 1910, Nr. 92, p. 3.

⁵⁸ D. Dumbrė, Kryžkeliai. „Draugija“, 1910, Nr. 45, p. 132.

Straipsnio autorius sukuria iškreiptą Tolstojaus menininko ir mąstytojo paveikslą.

Visai kitoks yra žymaus visuomenės veikėjo, literatūros istoriko M. Biržiškos (1882—1962) straipsnis jo redaguotame socialdemokratinės krypties leidinyje „Visuomenė“.

Autorius 1907 metais Maskvos universitete baigė teisę. Taigi 1905 metų Rusijos revoliucija aptiko jį, studentą, subrendusį žmogų. M. Biržiška vėliau dalyvavo Lietuvos socialdemokratų partijos veikloje. Visa tai, aišku, paveikė jo pažiūrų formavimąsi.

M. Biržiškos pažiūros į Tolstojų, be abejo, susiklostė rusų marksistinės kritikos įtakoje. Ir straipsnyje „Lev Tolstoj“ Biržiška, vertindamas Tolstojų socialiniu-istoriniu aspektu, dažnai atpasakoja Lenino mintis iš jo veikalo apie šį rusų rašytoją. Pavyzdžiui, M. Biržiška teigia, jog „Tolstojus — tai senosios prieškapitalistinės Rusijos visuomenės santykių genijališka išraiška“⁵⁹. Pirmą kartą lietuvių literatūrinėje kritikoje teisingai pažymi, jog Tolstojaus dėmesio centre yra senasis kaimas, patekęs į naujas sąlygas, kad jo idealas — nepaliesta kultūros, išlaikiusi ryšius su žeme, valstiečio siela. Gi Tolstojus — tai žlungančios visuomeninės tvarkos atstovas, tai evoliucionuojąs, besiblašantis bajoras, nesuradęs kitokios išeities kapitalistinių santykių vystymosi epochoje, kaip idealizuoti kaimą, nesipriešinti blogiui ir gilintis į save. Tolstojus bėga nuo ryškėjančių prieštaravimų, nutraukdamas prieš mirtį paskutinius ryšius su savo aplinka, bet „milijonams nėra kur pabėgus! Jie turės prisitaikinti prie naujų sąlygų ar — žūti ant vietos“⁶⁰, — rašo M. Biržiška.

Traktuodamas Tolstojų ir jo sudėtingą etinę-filosofinę sistemą kaip istorinį-socialinį Rusijos visuomenės vystymosi reiškinį, M. Biržiška stengiasi apžvelgti bajorijos vystymąsi Rusijoje, pradedant XIX a. septintuoju dešimtmečiu ir baigiant XX a. pradžia. Jis padaro išvadą, jog naujos sąlygos reikalauja naujų teorijų, gimdo naujus idealus. Darbininkija nesutinka su Tolstojaus teorija, nes „jis neatitinka jų reikalavimų“, bet ji lenkiasi „prieš didį doros žmogų ir genijališką dabartinės tvarkos kritiką“⁶¹. Šis teisingas L. Tolstojaus įvertinimas darbininkų klasės interesų požiūriu, matyt, paimtas iš Lenino, bet M. Biržiškos interpretavime jis turi ir gana daug silpnų pusių. Pavyzdžiui, straipsnio autorius vertina Tolstojų tik kaip tam tikros epochos reiškinį, tarsį su ja baigtųsi ir šio

⁵⁹ M. Biržiška, Tolstojus. „Visuomenė“, 1910, Nr. 10, p. 322.

⁶⁰ Ten pat.

⁶¹ Ten pat, p. 324.

rusų rašytojo reikšmė. Tolstojus straipsnyje daugiau figūruoja kaip dvarininko, nutraukusio ryšius su savo klase, tipas.

Nežiūrint į visas spragas, kurios, matyt, buvo neišvengiamos to meto sąlygomis, M. Biržiškos straipsnis vis tik įnešė daug naujo į lietuvių kritinės minties apie Tolstojų vystymąsi.

* * *

Peržvelgę neilgą Lietuvos visuomeninio-kultūrinio gyvenimo laikotarpį (1894—1910), galime teigti, kad Tolstojus nuolat buvo jos visuomenės dėmesio centre. Kalbant apie jo kūrybos bei idėjų plitimą Lietuvoje, išryškėja, Lenino žodžiais tariant, „dviejų kultūrų kiekvienoje nacionalinėje kultūroje“ (pažangios ir reakcinės) polinkis paremti savo idėjines pozicijas prieštaringa L. Tolstojaus asmenybe, sudėtinga jo etine-filosofine sistema.

1967, gegužis

Вильнюсский гос. университет
им. В. Капсукаса

Л. ТОЛСТОЙ В ЛИТОВСКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ

(конец XIX—I-ое десятилетие XX века)

Б. МАСИОНЕНЕ

Резюме

Тема «Толстой и Литва» давно привлекала литовских литературоведов, однако до сих пор нет специальных работ, посвященных ее детальному анализу.

В настоящей статье прослеживается распространение толстовских идей, его творчества в Литве в период с 1894 по 1910 год. Автором прочитано 190 статей и заметок о Толстом, опубликованных в литовской периодике того времени (в том числе в изданиях, выходивших на литовском языке за пределами Литвы — в Пруссии, в Америке, в Англии). В результате изучения материала выяснились следующие моменты восприятия личности, взглядов и творчества Толстого литовским обществом.

Первый свободный перевод Толстого на литовский язык появился еще при жизни писателя — в 1887 году («Упустишь огонь, не потушишь»), а первая заметка о Толстом — в 1894 году в либеральной литовской газете «Науѐи гадине» («Новое время») в Америке. Основное внимание в ней уделяется своеобразию религиозно-нравственных взглядов Толстого.

В последнем десятилетии XIX века литовская демократическая печать, борясь с русификаторской политикой царизма в Литве¹, все чаще обращается к Толстому как врагу царизма, тем самым воспринимая русского писателя как друга и защитника прав литовского народа.

Широкий отклик среди литовской общественности вызвало письмо Толстого к царю (печаталось в журнале «Варпас» («Колокол») № 6 1895), а также его статьи, в которых писатель выражал свое непосредственное отношение к официальной политике. По отношению к общественным взглядам писателя можно судить о росте сознательности в широких слоях литовской интеллигенции. Например, если в прогрессивном еженедельнике «Жвайгжде» («Звезда») в 1901 году акцентировалась мысль Толстого о том, что армия и полиция поймут, что не должны идти против своих братьев и, следовательно, царизм погибнет сам собою, то в 1902 году критически оценивается иллюзорная вера Толстого в возможность решить все вопросы мирным путем.

После поражения революции 1905 года часть литовского общества настроена пессимистически. Либеральная литовская буржуазия, напуганная революционными событиями, призывает к примирению с царизмом. Это отразилось и в ее восприятии мировоззрения и творчества Толстого. Так, например, газета «Америкос лиетуvis» («Литовец Америки») основное внимание уделяет теории «непротивления злу насилием».

Большая заинтересованность Толстым возникает в 1908 году в связи с празднованием 80-летия писателя. Появляется 26 переводов произведений Толстого (ср. в 1907 году — 10). В юбилейные дни несколько редакций и общественных организаций Вильнюса и Каунаса послали Толстому поздравительную телеграмму от имени литовской письменности. Примечателен также факт, что в Каунасе улица Содинес была названа именем Толстого. Это название сохранилось поныне.

Много статей, посвященных жизни и творчеству Толстого, появилось в разных периодических изданиях. Среди них особенно выделяется статья К. Ясюкайтиса, прогрессивного литовского писателя и публициста, которой толстовское учение считает глубоко консервативным, однако высоко оценивает творчество писателя. Достойны внимания также статья известной литовской писательницы Г. Петкявичайте-Бите,

¹ В 1865 году была запрещена литовская письменность, закрыты литовские школы.

статьи И. Багдонаса, П. Русецкаса и др. как наиболее соответствующие настроениям литовской интеллигенции.

Чествование Толстого в Литве, как и в России, не было единогласным. В юбилейные дни Временный комитет по делам печати выслал редакциям основных вильнюсских газет, отличающихся демократической направленностью, циркуляр, в котором строго запрещалось печатание толстовских статей (за опубликование статьи «Не могу молчать!» вильнюсские газеты были наказаны).

Подобная атмосфера способствовала более откровенным высказываниям сотрудников клерикальных газет, давно ненавидевших Толстого (статья известного тогдашнего поэта и публициста, ксендза А. Якшта-с-Дамбраускаса).

Говоря о праздновании 80-летия Толстого важно отметить, что литовское общество встретило юбилей в более благоприятных условиях для культурной жизни (революционные события 1904—1905 гг. вернули Литве свободу печати, вследствие чего значительно увеличилось количество периодических изданий, возросла деятельность писателей, публицистов). В такой обстановке отдельные представители литовской критики стремятся к более глубокому освещению особенностей творчества Толстого (например, статья литовского пролетарского писателя и публициста К. Видикаса, под псевдонимом — Алирас).

Интерес к русскому писателю, вызванный юбилеем и борьбой противоположных направлений за истолкование Толстого, своей высшей точки достигает в 1910 году, когда до Литвы дошли первые известия об уходе Толстого, а позже — о его смерти. Газета «Лиетувос жинёс» (Известия Литвы) помещает некролог Г. Петкявичайте-Бите, своеобразно способствовавший широкой волне общественно-литературного подъема. Каждая газета старается больше писать о Толстом, публиковать отрывки из его произведений. Показательно признание газеты «Лиетувос жинёс» (№№ 102—103, 1910 г.) в том, что отношение к Толстому теперь стало своеобразным критерием, определяющим лицо каждой газеты.

Разумеется, большинство статей 1910 года ограничивалось общей и довольно абстрактной оценкой Толстого-художника. Все еще основное внимание уделялось религиозным, этическим, философским взглядам Толстого. Это особенно интересовало клерикальных писателей и публицистов. Так ксендз Ст. В. Перкунас (Бартушка) тенденциозно подчеркивает слабые места в этико-философской системе Толстого, извращает его идеалы. Тенденциозная и нелогичная статья была опу-

ликована в еженедельнике литовцев-католиков Америки — «Драугас» («Товарищ»), где выдвигался католицизм как ответ на все вопросы, неразрешенные Толстым. Другое периодическое издание «Драугия» («Товарищество») пересказывало статью С. Франка из «Вех», в которой Толстой назван «разрушителем науки и этики». Такие абсурдные положения критиковала демократическая литовская печать («Лиетувос жинёс» № 92, 1910 г.).

В статье известного общественного деятеля, литературоведа М. Биржишки (1882—1962) в издании социал-демократического направления «Висуомене» («Общество») ощутимо влияние русской марксистской критики, ленинских статей о Толстом. М. Биржишка, например, особенности мировоззрения и творчества Толстого объясняет особенностями патриархальной русской деревни того времени. Автор статьи акцентирует необходимость исторической оценки Толстого с точки зрения интересов рабочего класса. Несмотря на ряд методологически неверных определений, статью М. Биржишки можно считать заметным вкладом в развитие критической мысли о Толстом в Литве.

Вышеупомянутые особенности восприятия творчества Толстого в Литве свидетельствуют о том, насколько плодотворным является изучение данной темы для освещения особенностей развития собственно литовской литературы и для более полного представления о мировом значении Толстого.

L. N. TOLSTOY IN LITHUANIAN PERIODICALS

(End of 19th Cent.—first Decade of 20th Cent.)

B. MASIONIENE

Summary

L. N. Tolstoy's influence upon the cultural life of Lithuania has not been properly studied though it is of great importance.

In the article presented some light has been thrown upon the dissemination of L. N. Tolstoy's ideas and his works in the period of 1894—1910. Tolstoy's first critical commentaries in the period of press banning in Lithuania are very interesting. The democratical press of Lithuania called Tolstoy an enemy of the tsarist regime, an advocate of man's rights; at the same time Tolstoy was an advocate of the Lithuanian people in its fight for its national rights.

A special interest in Tolstoy's personality and works arises in connection with the celebration of his 80th birthday anniversary (1908) as well as his death (1910).

In the period under investigation the Lithuanian press differed greatly from the ideological point-of-view. Progressive democratic and reactionary-clerical trends are distinguished. Speaking about the dissemination of Tolstoy's ideas and his works in Lithuania it is necessary to emphasize that a constant struggle between the two contradictory trends was going on in the pages of the Lithuanian press for their own interpretation of Tolstoy, using Tolstoy's contradictory moral philosophical system for the purposes of strengthening their ideological position. However, under rather complex circumstances of national oppression and slow formation of Lithuanian social democracy, in the progressive Lithuanian society and literary criticism a true interpretation of Tolstoy is formed.